

SCRIITORI EVREI DIN ROMÂNIA

ARGUMENT

Ideea unui studiu despre scriitorii evrei din România ar putea să-ți intrigue pe unii. De ce să se fie evreii separați de naționalii lor? Sunt ei buni cititori? Merită ei un tratament special? De ce? Nu sunt oare și scriitorii de altă ține evreiască (suficient de) prezenti în istoriile literare? Care ar fi rostul unei discriminări acum? Iată câteva întrebări perfect legitime care dintr-un început reclamă răspuns.

În România, ca mai peste tot în lume, de altminteri, istoria evreilor începe de la începuturi și până azi, cu adevărat dramatică. Evreii îndobâzesc ca niște străini înocenți, dezavuați de stat și de biserică și micșorându-și puțin în fine, zelei de-al doilea război mondial de prea multe drepturi în general, nu li s-a permis să sibă pământ, să practice meșteșugurile, să aibă funcții administrative și militare, să participe la viața politică etc. O țară, care li s-a recunoscut calitatea de cetățeni români până în 1937, dar nu după multă vreme, guvernul Goga-Cuza, din 1937-1938 va depune, revocându-le vechea stare de fapte. Mai mult, acest guvern stăruie a lua unele măsuri de segregare și, în plan politic antisemitic, începe să se atingă un climat de timp al dictaturii lui Ion Antonescu din perioada 1940-1944; urmărind „deparazitarea națiunii românești” de toți evreii, marșalul va dispune treptat să creeze ce-i privea pe aceștia, revocarea din învățământ și din profesii libere, interzicerea căsătoriilor mixte, interzicerea dreptului de a lucra în întreprinderi, de a practica avocatura, medicina, jurnalismul ca,

IDEEA EUROPEANĂ

CUPRINS

ARGUMENT / 5

ÎNCEPUTURILE / 17

RONETTI-ROMAN / 17

PROZATORI ȘI DRAMATURGI INTERBELICI / 33

FELIX ADERCA / 33

MIHAIL SEBASTIAN / 55

MAX BLECHER / 77

I. PELTZ / 94

URY BENADOR / 109

ION CĂLUGĂRU / 122

H. BONCIU / 136

POEȚI AI AVANGARDEI / 145

TRISTAN TZARA / 145

B. FUNDOIANU / 160

ILARIE VORONCA / 176

GHERASIM LUCA / 190

ÎN CONTEMPORANEITATE / 208

NORMAN MANEA / 208

ÎNCEPUTURILE

RONETTI-ROMAN

Unul dintre cei mai înzestrați dramaturgi români, „unanim stimat” în vremea sa, după cum afirmă G. Călinescu în celebra lui istorie literară¹⁶, Ronetti-Roman e din păcate uitat astăzi. *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, de pildă, îl omite cu desăvârșire, iar capodopera lui, *Manasse*, care a făcut atâta vâlvă în epocă, nu s-a mai bucurat de vreo montare scenică din deceniul al cincilea al secolului trecut (când a fost interzisă de noua cenzură comunistă, după ce în anii războiului fusese interzisă de cea fascistă). În 1938, Felix Aderca pune la ignorarea sa pe seama „curentului rasist” dominant: „Că e un necunoscut (sau aproape) în istoria literaturii nu trebuie să ne mire dacă ținem seamă de curentul rasist care domină azi în mai toate ținuturile culturii românești. Că e un necunoscut chiar printre evreii-români, care nu i-au ridicat un bust, nu i-au bătut măcar o placă de metal pe locuința de la țară, nu i-au editat opera, poate fi lucru de mirare pentru alții, nu însă pentru noi, care cunoaștem pe ce mâini au fost și sunt încă destinele unei populații dusă pe marginea catastrofei.”¹⁷

Despre biografia lui Ronetti-Roman există puține date, multe dintre ele contradictorii, dat fiind că scriitorul, fie din

¹⁶ *Ed. cit.*, p.553.

¹⁷ Felix Aderca, *O tradiție pierdută*, în „Adam”, București, 1 ianuarie 1938.

Respect pentru oameni și cărți

modestie, fie dintr-o susceptibilitate perfect explicabilă, la urma urmei, a evitat în general confesiunile publice, zăvorându-se într-o tăcere misterioasă. Data și locul nașterii, de pildă, nu se cunosc exact, unele surse indicând anul 1852, altele anul 1853, fie în orașelul Jezlerzany din Galiția¹⁸, fie într-o comună din județul Dorohoi (după M. Schwartzfeld)¹⁹. Numele adevărat al scriitorului era, se pare, Aron Blumenfeld²⁰. Rămas de mic orfan de ambii părinți, a fost crescut de o bunică din Galiția, păstrând mereu în amintire copilăria-i nefericită, la care va face aluzie în poemul cu vădit caracter autobiografic *Radu* (1878). În 1868, e descoperit la Hârlău de un anume dr. Geller sub înfățișarea unui „tânăr hasid” îmbrăcat în „costumul evreilor bigoți”²¹ și luat sub protecția lui (drept urmare, învață limba germană și se familiarizează cu cultura laică europeană). Între 1868-1872 publică articole despre literatura ebraică în presa evreiască locală, semnând Moise Roman, Romano sau R. Moran. După ce încearcă pe rând mai multe slujbe, în 1869 pleacă să studieze la Berlin, înscriindu-se mai întâi la Facultatea de medicină, apoi (între 1872-1874) la Academia de Filologie și urmând în același timp, ca audient, filozofia. În 1874 însă revine în țară fără nici o diplomă și se angajează ca pedagog și profesor de germană la institutul lui V. A. Urechia. Demisionează însă foarte repede în urma unui conflict cu acesta, caricaturizându-l în pamfletul *Domnul Kanitferstan, extras din jurnalul unui trândav* (1877), ca și în poemul *Radu*. Frecventează cenaclul *Junimea* și salonul lui Titu Maiorescu, unde îl cunoaște pe Caragiale, de care se va lega pe tot restul vieții. Colaborează la „Adevărul”, „Almanahul Dacia”, „Convorbiri literare”, „Egalitatea”, „Mântuirea”,

¹⁸ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p.749.

¹⁹ Apud Constantin Măciucă, *Prefață la Ronetti-Roman, Manasse și alte scrieri*, Editura Hasefer, București, 1996, p.V.

²⁰ După mărturia lui M. Schwartzfeld, scriitorul afirma în cercurile de prieteni că părinții lui ar fi trăit într-o comună din județul Dorohoi și că numele de familie al tatălui său ar fi fost Valah, pe care el l-a tradus prin Roman, cu sensul de Român, *ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p.VI.

„Opinia”, „Revista literară și științifică” (unde debutează ca poet în 1876), „România liberă”, „Timpul” etc. În 1878 e invitat de M. Kogălniceanu să lucreze ca translator de limba germană în Ministerul de Externe, însă demisionează în scurt timp. Preocupat de „problema evreiască” din România²², publică eseuul *Două măsuri* (1898) și drama *Manasse* (1900), care se va bucura de mare succes. Se retrage la o moșie din județul Neamț arendată de socrul său, pe care însă țărani o devastează în timpul răscoalei din 1907 și, marcat de acele evenimente, scrie studiul *După răscoale*, în care susține necesitatea desființării latifundiilor. În anul următor moare, răpus de un atac de cord. Postum, îi sunt publicate poemele *Muza tragediei* (1912), *Ivan* (1913), *Satira jocului* (1913) și povestirea *Duhul urgiei* (1914), Caragiale plănuiind și o ediție a operei complete a prietenului defunct, proiect nefinalizat însă.

Ronetti-Roman a fost definit de G. Călinescu drept „tipul evreului inteligent care încearcă să înțeleagă tragedia rasei sale și s-o judece rece”.²³ Într-adevăr, el e unul dintre primii scriitori evrei din România a căror operă reflectă în mod dramatic problema iudaismului autohton și, ca atare, poate fi considerat un adevărat model arhetipal al scriitorului evreu ce-și asumă în mod tragic un destin potrivit, luptând spre a se ridica deasupra-i. Un *alter ego* al autorului e, fără îndoială, protagonistul poemului *Radu*, proscrisul damnat sortit a rătăci pe meleaguri străine, izgonit de ai săi: „Proscris, gonit din țara mea, / Plec în străinătate; / Și crima-mi e că te-am iubit, / O, sântă libertate. / Cu foc în inimă-am lucrat / La-a țării înălțare, / Și ca răsplată, mă gonesc / Ai mei în depărtare.”²⁴ Acest amplu poem romantic, înfățișând rătăcirile dureroase ale unui ins depeizat, trădat de prieteni, alungat de compatrioți și sortit să moară departe de țară, poate fi citit în fond ca eposul tragic al unui neam întreg,

²² Inevitabil, fusese el însuși afectat de ea, obținând cetățenia română abia în urma demersurilor întreprinse de P. P. Carp, în vreme ce fiul său Jean va obține naturalizarea datorită intervenției lui Caragiale.

²³ *Ed. cit.*, p.553.

²⁴ Ronetti-Roman, *Radu*, în *Manasse și alte scrieri*, *ed. cit.*, p.17.

Respect pentru oameni și cărți

căruia, în pofida dorinței sale genuine de a contribui la propășirea nației, i se contestă însuși dreptul elementar de a exista în acel spațiu. Eșecul de a-și dovedi loialitatea determină în mod natural dezabuzarea și chiar pesimismul (corolare ale refuzului *recunoașterii*, motorul însuși al existenței, după Hegel), poemul încheindu-se cu meditații amare despre sterilitatea și neputința poporului român de a se afirma în istorie, e. g.: „Un vifor dacă-ar trece ștergându-ne din fire, / Și tot ce se-află-n țară ar mătura în zbor, / Ce-ar povesti chiar mâne de-a neamului peire / Ce-ar fi putut să fie și el neperitor? // Ce faptă strălucită sacrată nemuririi, / Ar merge-n omenire, vestind ca sincer sol? / Ce operă de geniu s-ar oferi gândirei, / Ca să ne plângă moartea, căci am lăsat un gol? // Nimic! Ne-am stinge-n pace ca steaua fără de nume / Ce-n nopțile tăcute din ceruri cade jos? / Dar n-am lăsa ca dânsa măcar în astă lume / O rază de lumină pe drumu-ntunecos.”²⁵ Dincolo de imperfecțiunile formale, inerente vârstei începuturilor, a tatonărilor, poemul transmite o decepție amară a autorului vizavi de realitatea social-politică a vremii sale.²⁶

²⁵ *Ibidem*, p.66.

²⁶ În perioada redactării acestui poem, „chestia evreiască” începea să devină într-adevăr o problemă în România, după cum o demonstrează interesul special acordat ei de către scriitorii reprezentativi ai momentului: Eminescu, de pildă, coleg de redacție cu Ronetti-Roman la „Timpul”, se pronunță asupra acestei chestiuni în mai multe articole publicate în perioada 1876-1877 în ziarele „Timpul” și „Curierul de Iași”, în termeni de o violență rar întâlnită, e. g.: evreii sunt „o seminție care câștigă toate drepturile fără sacrificii și muncă”, „neamul cel mai abject”, „cea mai mizerabilă și mai slugarnică rasă omenească”; „evreul s-ar asocia cu orîșicine împotriva poporului românesc”, va să zică acest „trădător” „nu merită drepturi nicăiri în Europa” ș. a. m. d. Cu zece ani înainte, într-un *Studiu asupra iudaismului* (1866), Hasdeu vedea în evrei „o hidoasă cununie a trei calități negative: tendința de a câștiga fără muncă, lipsa simțului de demnitate, vrăjmășia contra tuturor popoarelor”. Ceva mai târziu, filozoful Vasile Conta, într-un studiu intitulat *Chestia evreiască* (1879), va încerca să fundamenteze „științific” antisemitismul, afirmând că evreii constituie o rasă aparte al cărei unic scop e dominația și anularea identității celorlalte popoare.

Respect pentru oameni și cărți.

Decepția naște în mod firesc revolta, sentiment ce-l determină pe scriitor să redacteze în 1897 eseul politic *Două măsuri*, ca protest împotriva tensiunilor antisemite din societatea românească, alimentate oficial prin legi discriminatorii. În vremea conceperii textului avuseseră loc în București manifestații violente (soldate chiar cu un mic pogrom) prilejuite de intenția guvernului de a adopta două măsuri antievreiești oficiale, și anume excluderea evreilor din armată și neacceptarea lor în școlile secundare. Pornind de la premisa că aceste măsuri ar constitui „un neajuns pentru țara românească”²⁷, autorul recurge la o veritabilă deconstrucție a antisemitismului, străduindu-se să-l explice logic pentru a-l combate. Mai întâi, el constată că din cele mai vechi timpuri evreii au fost pretutindeni persecutați fără drept de apel: „Orice s-a făcut în privința ovreilor era în contra lor. Legi, regulamente, măsuri administrative n-aveau alt scop decât să le desființeze câte un drept, să le restrângă cercul de activitate, să le îngreueze viața.”²⁸ Antisemitismul însă a fost adesea o diversiune oficială menită a distrage atenția de la celelalte probleme ale țării, va să zică evreii au reprezentat mereu un țap ispășitor pentru toate relele din lume (reale sau fictive): „Parul cu care se dă în ovrei este propteaua cea mai bună pentru un guvern slab. Opoziția nu face greutate; îi va veni și ei rândul să se sprijinească de același par.”²⁹ Și dacă înșiși conducătorii țării propovăduiau oficial xenofobia și mai cu seamă iudeofobia, era firesc ca și ceilalți educatori ai nației să procedeze la fel, poeți, profesori, ziariști și oameni de știință concertându-și eforturile pentru a legaliza și normaliza ura de rasă. Scriitori respectabili ca Alecsandri, Negruzzi etc. s-au străduit să creeze în operele lor stereotipuri negative ale evreului (cârciumarul otrăvitor, cămătarul cupid și venal, evreul care „a omorât florile” etc.), iar copiii învățau de mici versurile *Doinei* lui Eminescu:

²⁷ Ronetti-Roman, *Două măsuri*, Tipografia Adevărul, București, 1898, p.3.

²⁸ *Ibidem*, p.8.

²⁹ *Ibidem*, p.43.

Respect pentru oameni și cărți

„Cine-au îndrăgit străinii,
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia!

Când se fac mai mari și iau o gazetă în mână, găsesc neconținut parafraze la același cântec. În parlament nu trece o sesiune în care să nu se tune în contra ovreilor și a străinilor. La universitate sunt profesori cari întrețin acelaș foc sacru al urei; ba unul a făcut descoperirea foarte interesantă că globulele sângelui la ovrei sunt altfel decât la creștini. (...)”³⁰

În opinia autorului, antisemitismul transformat în politică de stat nu are nici o justificare, întrucât, pe de o parte, evreul contemporan nu mai e același cu cel dinainte, iar pe de altă parte, excluderea evreilor din societatea românească ar crea țării grave neajunsuri politice și economice. Ronetti-Roman aduce în discuție mai întâi reacțiile internaționale în chestiunea modificării articolului 7 din constituția adoptată în 1866, care stipula că numai străinii de rit creștin puteau dobândi „calitatea de român”. Modificarea acestui articol fusese cerută autorităților române încă de la Tratatul de la Berlin din 1879, ca o condiție esențială a recunoașterii independenței României, generând imediat protestul majorității parlamentarilor³¹: „Când prin tractatul de pace de la Berlin s-a impus României emanciparea ovreilor, bărbații politici români din toate partidele, fiecare din alte cauze, s-au înțeles a ocoli chestiunea, fără a-i da o înfățișare de dezlegare, fără a o atinge în fond. Ca mijloc nimerit s-a găsit forma actuală de naturalizare individuală, care să treacă prin tot aparatul legislativ.”³² Nu numai că evreii nu fuseseră recunoscuți între timp drept cetățeni români, iată că acum statul

³⁰ *Ibidem.*

³¹ Printre cei care s-au opus modificării articolului respectiv s-au aflat M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, C. Bolliac, I. Ghica, V. Alecsandri, C. Negruzzi, I. C. Brătianu, S. Bărnuțiu, B. P. Hasdeu, V. Conta și M. Eminescu, în vreme ce în cealaltă tabără s-au aflat doar T. Maiorescu, P. Carp și A. Costa-Foru.

³² Ronetti-Roman, *op. cit.*, p.46.

le impunea legi discriminatorii, care firește că nu puteau fi bine primite de către forurile internaționale, așadar, o astfel de politică nu putea decât să dăuneze grav intereselor țării: „În păturile conducătoare ale României instinctul de exclusivism național covârșește cu totul instinctul de conservare economică a neamului.”³³

Urmărind să nege antisemitismului orice rațiune de a mai exista, autorul ajunge totuși la exagerări tendențioase, susținând, de pildă, ideea că evreul contemporan, nutrind dorința asimilării, s-a schimbat complet, renunțând nu numai la perciuni și la caftan, ci chiar la credința sa:

„Ovreiul vechi, ovreiul acela care, pe drumul lung și întunecos al veacurilor a purtat în sine o lume a lui, netedă, rotunjită ca un cerc neștirbit, ovreiul împăcat cu soarta, legat de un trecut, văzând un scop în mizeria din prezent, având un ideal în viitor și, ca izvor de viață, o cultură a lui – ovreiul acela mort pe veci și cu el a murit iudaismul. De când ovreii s-au lăsat de învățătura lui Dumnezeu, de când au deschis ochii și au văzut lumea la soarele culturii moderne, Dumnezeu lor, idealul lor, felul deosebit de a vedea lumea, toate i-au părăsit. (...) Nici legătura între ovrei nu mai este aceeași; nu-i mai unește același ideal, ci numai aceeași nenorocire; îi unește ceea ce a unit și va uni întotdeauna pe toți aceia cari sufăr din aceeași cauză. În ziua când acest lanț va dispărea, ovreii vor fi încetat de a fi. Toată dorința ovreiului de a avea o patrie, de a-și însuși cultura modernă, de a fi privit ca om, idealul de astăzi este dorința de a intra în neființă ca ovrei.”³⁴

Nutreau oare în acel moment această dorință majoritatea evreilor? Nicidecum, dat fiind că existau încă destui evrei tradiționaliști „cu caftan și perciuni” și, pe de altă parte, destui militanți ai mișcării sioniste, iar dintre cei ce doreau într-adevăr asimilarea nu se poate crede că cei mai mulți ar fi vrut să-și piardă complet identitatea. Despre sioniști, autorul afirmă că idealurile lor sunt zadarnice, întrucât „lipsește credința”, însă istoria, după cum s-a văzut, nu i-a dat până la urmă dreptate

³³ *Ibidem*, p.48.

³⁴ *Ibidem*, pp.21-22.